

VALEH VƏ ZƏRNİYAR¹

Bu qoca dünyada ömrə yox vəfa,
Görən olacaqdı nələr dünyada?
İnsan olan şirin-şirin danışar,
Heyvan olan gedər mələr dünyada.

Üstündən el keçmiş dağlar görmüşəm,
Çapılmış, talanmış bağlar görmüşəm,
Mənəm deyənləri ağlar görmüşəm,
Kimi ağlar, kimi gülər dünyada.

Yeddi yeyər, səkkiz çəkər, beş mələr,
Mənəm deyənlərin yurdu heç mələr.
Qaynar bulaq, axar çaylar, çeşmələr,
Necə olacaqdı sular dünyada?

Səməd ki var, bir quruca cəsətdir,
Ölüm ki var, o hamıya qismətdir.
Çarxı-fələk, bu necə mürvətdir,
Cavan oğlanlar da ölər dünyada?

Ustadlar ustadnaməni bir deməyib, iki deyib. Biz də deyək, iki olsun, xainlərin gülü tez
solsun.

Təmiz xəyalların, saf ürəklərin,
Zimistanı çönər, nov-bahar olar.
Xain fasiqlərin, zalım kəslərin
Baharlı günləri çovğun, qar olar.

İnsan yaranıbdı yaratmaq üçün,
Bağman mahir olar bağ artmaq üçün,
Əmək şöhrət tapar var artmaq üçün,
Düz əməl sahibi ixtiyar olar.

Deyən varmı xain artar, ucalar,
Yaltaq çuğul səadətdən bac alar?
Xalqın sevən nə ölər, nə qocalar,
Əsir dəyişdikcə bərqərar olar.

Bəşəriyyət devran üçün deyilmiş,
Şən yaşamaq hər can üçün deyilmiş,
Mehribanlıq insan üçün deyilmiş,
Xaspoladın sözü eldə car olar.

Ustadlar ustadnaməni iki deməyib, üç deyib. Biz də deyək üç olsun, pis əməllər puç olsun.

Həyat bir məktəbdir min bir mənəli,
Hər insan öz yolun tutub gedəcək.
Aqillər gəzəcək səadət tapa,
Nadanlar qəflətdə yatıb gedəcək.

Çalış ki sən, hər əməlin düz olsun,

¹ “Valeh və Zərnigar” dastanının bu variantı Aşıq Xaspoladın şəxsi arxivindən götürülmüş və toxunulmadan, kiçik düzəlişlərlə təqdim olunur.

Fikrin, zikrin xəyalətli söz olsun.
Mehriban ol, dost-tanışın yüz olsun,
Hər kəs ləyağını tapıb gedəcək.

Vara arxalanıb mənəm deyənlər,
Tənnə üçün fəxri libas geyənlər,
Yaltaqlıq eyləyib çörək yeyənlər,
Namusun, qeyrətin satıb gedəcək.

Təbib olub dərdə dərman verənlər,
Hakim olub xalqa devran verənlər,
Mənəm deyib hər gün fərman verənlər,
Əldən ixtiyarın atıb gedəcək.

Xaspolad sadıqdi, bilir görənlər
Ədalət naminə dövran sürənlər,
Xalqını, yurdunu candan sevənlər,
Mətləb-muradına çatıb gedəcək.

Sizə haradan xəbər verim, Qarabağ mahalının Abdal-Gülablı kəndindən. Bəli, elə ki Aşıq Valeh aşılıq sənəti ilə eldə məşurlaşdı, hər mahalda tanındı, bütün vaxtı el şənliklərində olurdu. Bir gün Səməd adlı bir cavan oğlan gəldi Valehin yanına. Xahiş etdi ki, onu özünə şagird qəbul etsin. Valeh dedi, cavan oğlan, adın Səməd olmasa, səni şagird qəbul edərdim. Çünki mənim ustadımın da adı Səməddir. Gələcəkdə kimi deyəcək, Səməd Valehin ustadı olub, kimi deyəcək yox, şagirdi olub. Ona görə səni şagird qəbul edə bilməyəcəm. Cavan Səməd ustad Səməddən xahiş etdi ki, Valehə desin, onu şagird qəbul etsin. Bəli, ustad Səməd Valehə dedi, ustadın ustad adı var, şagirdin şagird, oğlanı şagird qəbul et. Beləliklə, cavan Səməd Valehə şagird oldu.

Elə olurdu ki, Valeh aylarla səfərdə olurdu. Ona görə də atası Valehi öz qardaşı Hatəmin qızı Sənəmə nişanladı ki, Valeh çox uzaqlara getməyə. Valeh hara getsə, Səmədi özü ilə aparırdı.

Bir gün Valeh Arasbar kəndində bir falçı qarına onun adamları aldatdığını sübut etdi. Həmin axşamı Arasbar kəndində məclis qurdular, çaldılar, çağırdılar. Həmin qar da məclisdə olur. Səhər Valeh Səmədlə kənddən gedəndə həmin qar Səmədi yanlayır. Deyir, oğlan, əvəzsiz aşırısan, ancaq sən nə qədər Valeh ilə aşılıq etsən hörmətin olmayacaq. İstəyirsənsə hörmətin ola, Valehdən ayrıl, tək aşılıq et. Qarının hiyləsi Səmədi aldadır. Səməd yarımçıq ola-ola Valehdən ayrılır, başlayır tək hərlənməyə. Hansı kəndə gedirsə, görənlər deyir, oğlan, bəs ustad Valeh hanı? Səməd nə qədər hərlənirsə, bir deyən olmayır ki, çal-çağır. İş belə olanda Səməd öz-özünə deyir, belə olmaz. Mən gərək elə bir səmtə gedəm ki, orda Valehi tanımayalar, bəlkə onda məni bir aşiq kimi qəbul edələr. Beləliklə, Səməd üz tutur Dağıstan tərəfə. Gəzə-gəzə gedir çıxır Dəmirqapı Dərbəndə.

İndi xəbəri eşidin Dəmirqapı Dərbənddə Tacir Süleymanın qızı Zərniyar xanımdan. Zərniyar xanım atanın, ananın bircəsi olduğu üçün atası onu üç dildə təhsil almağa nail etmişdi. Oydu ki, Zərniyar xanım hər elmə müyəssər olmaqla yanaşı, həm də təbli bir şairə idi, saz çalıb söz oxumaqda üstün məharəti varıdı. Atası Süleyman vəfat edəndən sonra Zərniyar babası Dəmirçi Muradın himayəsində qalır. Həddi-buluğa çatanda Zərniyarın gözəlliyindən çox varına aşiq olanlar başlayırlar Zərniyara elçi düşməyə. Zərniyar babasından xahiş edir ki, onun ərə getmək ixtiyarını özünə versin. Babası onun xahişini qəbul edir, gələn elçilərə Zərniyar özü cavab verir. Get-gedə elçilərin sayı artır. Zərniyar görür elçilərin sayı həddin aşır, öz-özünə deyir, mən bu elçilərin hansına razılıq versəm, yox dediklərim onu məhv edəcək. İndi mən başqa yol tapmalıyam. Axır qərara gəlir, gedir Dərbəndin hökmdarı Şabəndə bəyin hüzuruna. Deyir, bəy sağ olsun, mən gəlmişəm sizdən təvəqqə edəm, car çəkdirib hər yana xəbər çatdırasınız ki, mən o adama ərə gedəcəm ki, o adam mənimlə saz ilə deyişə, deyişmədə mənə üstün gələ. Mənim ilə deyişib məğlub olanları dustaq edib zindana salacam, aciz qalanların sayı qırxa

çatanda hamısının boynunu vurduracam. Şabəndə bəy Zərniyarın təklifini qəbul edib bütün Dağıstana xəbər çatdırıb. Deməli, Səməd Dəmirqarı Dərbəndə çatanda, Zərniyarla meydan açıb, aciz qalanların sayı otuz səkkizə çatmışdı. Heç nədən xəbəri yox, Səməd küçə ilə gedərkən onu Zərniyarın kənizi görür və onu Zərniyarın imarətinə aparır. Səməd Zərniyarı görəndə sevinir ki, burda xeyri olacaq. Səməd bərabərə çatır, salam verir, cavab alır. Zərniyar deyir, aşiq, adın nədir? Səməd deyir, xanım, adım Səməddir. Zərniyar deyir, Səməd nədir? Deyir, addır də. Zərniyar deyir, əlindəki nədir? Deyir, sazdır də. Zərniyar deyir, saz nə deməkdir? Səməd deyir, çalğı alətidir. Zərniyar deyir, hansı bazarın aşiqisən və xiridarın kimlərdir? Səməd deyir, xanım, siz məni başa düşmədiniz, mən saz aşığıyam, çalib oxuyuram. Zərniyar kənizlərə deyir, aşığı məqamına aparın. Kənizlər Səmədin sazını əlindən alıb aparıb salırlar aşıqlar olan zindana. Zindana girəndən sonra Səməd məsələni başa düşdü. Gecə zindanda olanlar ölümləri yaxınlaşdığını yaqın etdilər.

Zərniyar dustaqlara üç gündən bir hərəsinə bir çörək verərdi. Səhəri yenə də adəti üzrə zindanı açdırdı, üç adama bir çörək paylatdı. Qayıtmaq istəyəndə Səməd dedi, xanım, bizi bu zindana nə üçün saldırmısan? Zərniyar dedi, bilmədiyiniz sənətin sənətkarı olduğunuz üçün. Səməd dedi, ay xanım, biz cüce plov aşiqiyik. Sənin tayın, bərabərin qalib yerlə-göylə əlləşə-əlləşə, sən də haylayıb bizi doldurmusan bu zindana. Zərniyar dedi, qoçağım, belə danışmaqda yəqin bir üstün yerin var? Kimdir mənim o bərabərim? Səməd dedi, mənim ustadım. Zərniyar dedi, sənin ustadın kimdi və adı nədir, özü haralıdır? Səməd dedi, adı Aşiq Valehdir, iyirmi beş yaşı var. Özü də Qarabağ mahalının Abdal-Gülablı kəndindəndir. Zərniyar dedi, ona namə yazsam bura gələrmə? Səməd dedi, yerini bilsə, naməsiz də gələr. İş belə olanda Zərniyar Səmədin qandalını açdırdı, gətirdi öz mənzilinə. Dedi, oğlan, indi mən sənin o ustadına məktub yazacam, gör sənin ustadın ona cavab verə biləcəkmə. Pəri adlı kənizi kağız-qələm götürdü. Görək Zərniyar deyir, Pəri nə yazır.

Bizdən salam olsun Aşiq Valehə,
Əgər aşiqsənsə, bu meydana gəl.
Ya aşıqlıq adın götür üstündən,
Ya hünərin varsa, bu devranə gəl.

Səməd dedi, xanım, gözəl dedin. İkinci bəndi elə de ki, bu meydanın şərti-cəfasın bilsin.

Dilimdən çıxıbdır bir belə ilqar,
Kim məni bağlarsa, ollam ona yar.
Aşıqlar sərindən tikdirəm minar
Əgər qıyar olsan şirin cana, gəl.

Səməd dedi, xanım, gözəl dedin. Üçüncü bəndi elə de ki, bilsin ki, bura ondan qabaq da gələn var.

Neçə aşıqları eyləmişəm bənd,
Əyağında kündə, boynunda kəmənd.
Adım Zərniyar, məkanım Dərbənd
Məni anlar olsan, Dağıstana gəl.

Bəli, sözlər tamama yetdi, Zərniyar yenə də Səmədi zindana göndərdi. Səhəri iki bacarıqlı cavan ləzgi çağırtdı. Dedi, qoçaqlarım, atlanın mənim bu naməmi aparın Qarabağ mahalının Abdal-Gülablı kəndində Aşiq Valehə çatdırın, cavabın da alın gətirin.

Bəli, ləzgilər naməni alıb yol elədilər. Qarabağı soraxlaşa-soraxlaşa Abdal-Gülablının əkənəklərinə çatanda gördülər bir yaşlı kişi xış ilə yer əkir. Ləzginin biri dedi, yaxşı aşığın camaəti də hazırcavab olar. Bu qocaya bir söz deyəcəm. Ləzgi dedi, ay dayı, bizim bir abbası pulumuz var, özümüz də acıq. Sizin yerdə o abbasını nəyə verək ki, həmi yeyək doyaq, yerdə qalanın yenə bir abbasıya sata bilək? Qoca fikirləşmədən dedi, kəndin girəcəyində qəssəbxana var, kəl qarnın bir abbasıya verirlər. Bir kəl qarnı alın, əlafiyətin² yeyin, ətin satın. Həm qarnınız doysun, həm də pulunuz olsun. Ləzgilər dinmədilər, gedib kəndə çatdılar. Gördülər kənddə toy var. Getdilər toya qonaq oldular, toy çox təmtəraqlı toy idi. Axşam xeyli zurna çalındı, oynadılar,

² Əlafiyət – içalat

güldülər. Toybəyi dedi, indi də Aşıq Valeh gəlsin, onu eşidək. Aşıq Valeh gəldi, çaldı-çağırdı. Bir nəfər ayağa qalxdı, Valehə devran yığdı. Ləzginin biri devrana pul verdi, biri də Zərniyarın naməsini. Valeh tez yerindən qalxdı, naməni aldı, aşdı, oxudu, rəngi dəyişdi, sonra güldü. Heydar bəy dedi, Aşıq Valeh, namə kimnəndi?

Aldı Valeh görək nə deyir:

Gözləriniz aydın olsun,
Gəlibdi yarın kağızı.
Bülbül uçar yuvasından
Gəlibdi qubarın kağızı.

Bu yerdə nişanlısı Sənəm yadında düşdü. Aldı dal bəndin.

İnciməsin gülü ondan,
Gələr günlər, keçər candan.
Can ayrılar cananından
Gəldi nigarın kağızı.

Valeh ağlar yana-yana,
Yandı bağrım, döndü qana.
Çağırır cəngi-meydana,
O Zərniyarın kağızı.

Valeh namənin bütün təəssüratını danışdı. Heydar bəy dedi, əvvəl rəngin qaşdı, sonra güldün. O nəyə görə idi? Valeh dedi, rəngim ona görə dəyişdi ki, təəccübləndim. Gülməyim ona görə oldu ki, Dəmirqapı Dərbənddə Zərniyar nə bilir ki, Qarabağın Abdal-Gülablı kəndində Aşıq Valeh var. Yəqin mənə o fərsiz şagirdim gedib keçib Zərniyarın cənginə, mənə yerimi o deyib. Heydar bəy dedi, Aşıq Valeh, fikrin nədi? Valeh dedi, fikrim getməkdir. Aldı görək nə deyir:

Qarabağdan dov eyləyib gəlirəm,
Məndən do tələbi varsa, de gəlsin!
Cəhənnəmi bu dünyada göstərim,
Hansı bəndə günahkarsa, de gəlsin!

Çıxaram meydana divana nisbət,
Pəhləvanam İbni Məlcana nisbət,
Fironu Firdosi, Sal-sala nisbət
Onlardan da xəbərarsa, de gəlsin!

Mənəm şair Məhəmmədin nabatı,
Aşıq Gülüm, Aşıq Cünun nəbatı,
Aşıqlıqda hər kimsənin evladı
Valehinən bərabərsə, de gəlsin!

Söz tamama yetdi. Heydar bəy dedi, Aşıq Valeh, Qarabağ böyük, məğlub edilməz bir mahaldı. Yaxşı fikirləş. Gedib Qarabağın adını batırsan, nəslini yer üzündən kəsəcəyəm. Valeh dedi, Heydar bəy, qorxma, mən də sənətimin xanıyam.

Aldı dübarə görək nə deyir:

Saz götürüb Qarabağın adından,
Gəlirəm cənginə, Zərniyar xanım.
Gücümə güc çatmaz cəngavər kimi
Gəlirəm cənginə, Zərniyar xanım.

Çəkilib xəlvətə çox qubar etmə,
Pərişan qəlbləri tarımar etmə,
Küskün aşıqları tənkiyar etmə,
Gəlirəm cənginə, Zərniyar xanım.

Valehəm, mətləbdən almışam kamı,
Sərimə huş verib badənin tamı,
Sinəmdə xilqətin min bir kalamı,
Gəlirəm cənginə, Zərniyar xanım.

Söz tamama yetdi. Aşıq Valeh ləzgiləri öz evinə qonaq apardı, Zərniyar haqqında ətraflı məlumat aldı. Səhəri ləzgiləri yola salanda dedi, Zərniyara deyərsiniz siz ora çatandan on gün sonra onun hüzurunda hazır olacağam.

Bəli, ləzgilər getdilər Dərbəndə, Valehin məktubunu Zərniyara verdilər. Əlavə gördüklərinin, bildiklərinin hamısını Zərniyara söylədilər. Zərniyar kənizlərə tapşırırdı ki, onun otağına girməsinlər. Başladı ciddi hazırlaşmağa.

İndi Zərniyar Dərbənddə yol gözləməkdə olsun, xəbəri eşidək Aşıq Valehdən. Valeh bir də gördü verdiyi vaxtdan xeyli keçib, o hələ Qarabağdadır. Odur ki, gəldi anasının yanına. Dedi, ana, mənə səfər tədarükü gör, Dəmirqapı Dərbəndə gedəcəm. Anası hər nə qədər cəza-fəza elədi, kar etmədi. Naçar qalıb dedi, oğlum, onda sən get nişanlım Sənəm ilə görüş, deməlini de, sən gələndə qədər mən də səfər ehtiyatı görüm. Valeh Sənəm ilə görüşməyə gedəndə anası özünü yetirdi usta Səmədin yanına. Dedi, ay Səməd, Valeh əlimdən gedir, bir gümanım sənə gəlir. Gedək bizə, Valehi qoyma Dərbəndə gedə.

Səməd Valehgilə gəlməkdə olsun, eşidin Valehdən. Valeh getdi gördü, Sənəm evdə yoxdur, qonşuda qızlar toyuna gedib. Sənəmgilin nökeri Rəhimə dedi, Rəhim, get toy evinə, xəlvəti Sənəmə de ki, evə gəlsin. Rəhim getdi hündürdən çağırdı, ay Sənəm bacı, Valeh qağam deyir evə gəlsin ona söz deyəcəm. Dedi qayıtdı. Valeh gördü Rəhim gəlir, ancaq Sənəm yoxdur. Aldı görək Rəhimə nə deyir:

Başına döndüyüm yarın nökeri,
Dərdimi canana dedin, nə dedi?
Sən də mənim kimi şirin dil ilən
Çəkdin bir pünhana, dedin, nə dedi?

Hatəm baxçasında oynar gül ilən,
Gəlməmişəm yanda qalam il ilən,
Sən də mənim kimi şirin dil ilən,
Yalvardın sən ona, dedin, nə dedi?

Rəhim dinmədi. Aldı dübarə:

Mən sevmişəm ağ üzündə xalını,
Yoxsa mənnən gizlər şah camalını.
Divana Valehin ərzi-halını
Yusif Kənana dedin, nə dedi?

Söz tamama yetdi. Valeh gördü Sənəm gəlir, yanında bir qız, bir gəlin var. Bunları görəndə Valeh Rəhimdən əl çəkdi, üz tutdu onlara, aldı görək nə deyir:

Toy evindən gələn qızlar, gəlinlər,
Toyunuzdan əcəm allı gəlmisiz.
Aşıq öldürməkdə varmı qəsdiniz
Fikir eyləyib nə xəyalli gəlmisiz?

Sənəmgil nə isə xəlvət pıçıldaşdılar. Aldı Valeh:

Bir-birin çağırır nə şirin bacı,
Bir dərdə düşmüşəm, yoxdur əlacı.
Nə vaxdı dahanım dadıyır acı,
Üçünüz də ləbi ballı gəlmisiz.

Bu sözdən Sənəm bikef oldu. Aldı Valeh dübarə:

Eynini eynimdən eyləmə iraq,
Axıban didəmdən tökülər fəraq.
Bir Sənəm, bir Valeh, bir xəlvət otaq

Hayıf ola, qalmaqallı gəlmisiz.

Qız-gəlin getdi, Sənəm yalqız qaldı. Xeyli söhbətləşdilər. Valeh Dərbəndə getmək üçün çətinlik ilə icazə aldı. Evlərinə qayıtdı, gördü ustadı Səməd onlardadı. Valeh ustadına salam verdi, görüşdü. Dedi, ay ustad, onsuz da mən səni ziyarət etməmiş getməzdim, niyə zəhmət çəkirdin? Səməd dedi, onlardan keçib. Sazları tarazla, bir az söhbət edək. Valeh sazları tarazladı, aldılar görək nə deyirlər. O vaxtı onlar deyib, indi də biz deyək.

Səməd:

Fikrin-zikrin gəzir uca göyləri,
Söylə görüm, Valeh, hara gedirsən?
Karvanların qatar-qatar dayanıb,
Söylə görüm, Valeh, hara gedirsən?

Aldı Valeh:

Fikrim edir asumanı ziyarət,
Eşid ustad, deyim hara gedirəm.
Yükümü tutmuşam ərşi-ələdan
Sevda üçün bir bazara gedirəm.

Aldı Səməd:

Yükünü tutmusan ərşi-ələdan,
Qatarların gəlsin Kərbəladan.
Nəcəf çöllərindən, Məkkə binadan,
Söylə görüm, Valeh, hara gedirsən?

Aldı Valeh:

Dərsimi vermişən İncil, Qurandan,
Zəburdan, Töratdan, sirri imamdan,
Adəmdən başlamış axır zamandan
Onları zəncir dara gedirəm.

Aldı Səməd:

Səməd içib min bir eşqin camını,
Əzbər deyər hər xilqətin sanını,
Sənə bağışlayır öz kərvanını,
Sahib sənsən, o bazara gedirsən.

Aldı Valeh:

Zərniyar Dərbənddə dönüb aslana,
Otuz doqquz aşıq salıb zindana,
Valehi çağırır cəngi meydana,
Canım ustad, o meydana gedirəm.

Sözlər tamama yetdi. Səməd dedi, Valeh, indi mənə yaxşı-yaxşı qulaq as, dediyim sözlərə cavab istəmirəm. Aldı Səməd:

Uğur olsun səfərinə, dayanma,
Bürüyübdü qəmli xiyalət səni.
Şagirdlər imdadı sənsən dünyada
Aşıqlar eyləyər ziyarət səni.

İsmi sorsalar denən yektayam,
Natiqi elmədə qəlbi dəryayam,
Naşı deyiləm, hakdan gələn sevdayam,
Ağan Əli etməz xəcalət səni.

Əldə Quran Səməd baxır kimlərə,
Qocalmışam, mizraf çatmır simlərə,
Bəlkə öldüm, görüş qaldı məhşərə,
Tapşırıram haqqa əmanət səni.

Sözlər tamama yetdi. Valehin anası dedi, ay Səməd, mən səni gətirdim ki, qoyma Valeh gedə, demədim ki, gəl bunu yola sal. Səməd dedi, ay Püstə, getməsə olmaz.

Bəli, səhəri Abdal-Gülablı cəmaəti Valehi yola salmaq üçün topladılar Səfilər tirəsinə. Aşiq Valeh yola düşmək istəyəndə gördü nişanlısı Sənəm asta-asta ağlayır. Sənəmi ağlar görən Valeh aldı görək nə deyir:

Gəl sevgilim, halallaşaq, ayrılacaq,
Gedirəm, öldüm, bəlkə bir də gəlmədim.
Gözüm baxsın o gözlərə doyunca
Getdim, öldüm, bəlkə bir də görmədim.

İşi belə görən usta Səməd tavar sazını³ aldı sinəsinə, Sənəm əvəzində aldı görək nə deyir:

Yaman yerdə ağlar qoydun qəlbimi,
Get Valehim, sağlıq ilə gələsən.
Taleh yazan belə etdi dərdimi
Get Valehim, sağlıq ilə gələsən.

Valeh:

Gecə-gündüz ya hu deyə çağlarsan,
Şənlik məqamında qara bağlarsan,
Ölsəm, mənə nakam deyə ağlarsan,
Əcəl yetdi, bəlkə bir də gəlmədim.

Səməd:

Ömürboyu unudulmaz bu halət,
İnam ilə qəbul olar ziyarət.
Tapşırırmışam səni haqqa əmanət.
Get Valehim, sağlıq ilə gələsən.

Aldı Valeh:

Valehəm, bu yolda çoxdur zavalım,
Sarsılıb taqətim, pozulub halım,
Sərsəm edir sərim, çəşir xiyalım,
Ömür bitdi, bəlkə bir də gəlmədim.

Səməd:

Səməd deyir, oyan, qəflətdə yatma,
Kam alıb Dərbənddə, mətləbə çatma.
Ağlar qalan Sənəmini unutma,
Get Valehim, sağlığınan gələsən.

Söz tamama yetdi. Səməd hönkür-hönkür ağladı. Ustadını ağlar görən Valeh aldı, görək nə dedi:

Toplanan cəmaət, ağlayan ustad,
Gəlin halallaşaq, mən gedər oldum.
Ömrümün mülkünü, eşqin bağını
Vaxtsız aldı boran, çən, gedər oldum.

Aldı Səməd, görək nə dedi:

Qəlbimin vüqarı, çeşmimin nuru,
Qəmgin olma, bu səfərdən gələsən.
Cismimin taqəti, sərimin şuru,
Şadlığınan bu səfərdən gələsən.

Valeh:

Sevib-sevilənlər olmaz cəfasız,
Neçə aşiq nakam qalıb səfasız.
Zaman qarışıqdır, ömür vəfasız,
Gəlin halallaşaq, mən gedər oldum.

³ Tavar saz – ustad aşıqların gəzdirdiyi doqquz simli saz

Səməd:

Talantın itidi, şüurun cavandı,
Qarşıdakı böyük bir imtahandı.
Məğlubiyyət tarixinə ziyandı,
Bu səfərdən şadlığınan gələsən.

Valeh:

Valehəm, ay ustad, səfərim iraq,
Zaval gəzir məni əlində çıraq.
Qürbətdə qəribə kim olar dayaq?
Gəlin halallaşaq, mən gedər oldum.

Səməd:

Səmədəm, sorağım çatıb hər yana,
Bu əhvalat düşər dildə dastana.
Tapşırımsam səni şahı-mərdana,
Bu səfərdən şadlığınan gələsən.

Söz tamama yetdi. Səməd dedi, Valeh, mənə diqqətlə qulaq as, gör nə deyirəm. Aldı Səməd görək nə deyir:

Get Valehim, sənə uğurlar olsun,
Yadda saxla, əlif-lamı unutma.
Əbcət hesabını düz əzbər elə,
Cim üstündə cüt nidanı unutma!

Yadda cəmlə innaməndə tey biri,
Həfti həşdi cahar pənci sey biri.
Surreyi yasini həmdi cey biri
Məşəri gəz, ibtidanı unutma!

Divaniyə cəm üstündə mayə qat,
Təcnisi təxnis ilə yana at,
Qıfılbəndi, müxəmməsi baha sat,
Əyaxda gəz, son gümanı unutma!

Səməd deyər, axtar sirri günbəzi,
Ley üstündə gəzdir dodaqdəyməzi,
Hey altında hərle diltərpənməzi,
Məkanda bazar aç, kanı unutma!

Söz tamama yetişdi. Valeh adamlarla vidalaşdı, üzünü tutdu dağlara, aldı görək nə dedi.

Alçaqlı, ucalı dağlar,
Həlal eylə, hümbət eylə.
Lələli-nərgizli bağlar,
Həlal eylə, hümbət eylə.

Köçün gedir düzlərinən,
Devran sürdük sizlərinən,
Neçə gəlin, qızlarınan,
Halal eylə, hümbət eylə.

Valeh gedir bir murada,
Sığımıldır min bir ada.
Ya gələ, ya gedə bada
Halal eylə, hümbət eylə.

Söz tamama yetişdi. Valeh yoluna dəvam etdi. İki gün yol getdi, tanımadığı bir kəndə çatdı. Gördü kü, adamlar ona təəccüblə baxırlar, bir-birinə nə isə deyirlər. Bildi ki, burda nə isə bir iş var. Bir nəfərdən soruşdu, əmican, deyəsən aşiq sizə başqa cür görünür? Kişi dedi, cavan oğlan, bizim bu kənddə Xanlar adlı bir dərin savatlı molla var, özü də şairdi o, aşiq tayfası ilə çox əyridir. Harda aşiq görsə, bir cavabsız söz deyir, aşığın sazını əlindən alıb sındırır. Bizim camaat aşiq üzünə həsrətdi. Ona görə sənə təəccüb ilə baxırlar. Ancaq sənin bəxtindən həmin molla kənddə yoxdur, darı zəmisinin alağın etməyə gedib. Valeh mollanın getdiyi yeri öyrənib düz ora getdi. Gördü molla su arxının kənarında kölgələnir. Hündürdən salam verdi. Molla səysəndi, Valehə baxdı güldü. Valeh dedi, molla, nəyə güldün? Molla Xanlar dedi, aşiq, hardan gəlicən? Valeh dinməz-söyləməz atdan düşdü, sazını köynəyindən çıxardı. Dedi, molla, yaxşı qulaq as, deyim hardan gəlicəm:

Soruşursan, ərzimi al,
Deyim hardan gəlicəm.
Körpəlikdən dərsim alıb
Cəlil Cabbardan gəlicəm.
Fikir gəzir asumanı,
Ərşi əladan gəlicəm.
Tilsimlər açarıyam,
Sirri binadan gəlicəm.
Neynirsən xəbər alıb,
Sehri səfadan gəlicəm.

Getmişdim bir aləmə,
Tuc əridən havası var.
Hazırlaşib leşkərləri,
Kim ilən davası var?
Məqamını tam dolandım,
Yeddi böyük qalası var.
Hər qalanın qapısında
On min böyük halqası var.
Tutmuşam yüklərimi,
Muzdu babaldan gəlicəm.

Ummanlara qəvvaz olub
Dəryaları boylamışam.
Hər xilqətin xəzinəsinin
Ləl göhərin taylamışam.
Qəflətdə yatanları
Haray salıb haylamışam.
Valehəm, sənət tacın
Aşıqlərə paylamışam.
Gəl ziyarət eylə məni,
Turi-Sinadan gəlicəm.

Söz tamama yetdi. Molla gördü bu aşiq xatalı aşıqdı. Dedi, aşiq, sənə yaxşı yol. Get, mənimlə görüşməyini heç yerdə demə. Valeh dedi, arxayın ol, bir xeyirdə, bir də şərdə danışacam.

Valeh yoluna davam etdi. Çatdı Kür çayına. Bərəyə yaxınlaşdı, artıq axşam idi. İki nəfər bərəçi Valehi Şirvan tərəfə keçirdi. Bu bərəçilərin kəndində Məsum əfəndi adlı bir şair varıdı. O, ətrafi aşiq üzünə həsrət qoymuşdu. Harda aşiq görsə, bir söz deyib, dalaşdırıb, sazını sındırıb, libasını soyardı. Bərəçilər bildilər ki, bu aşiq əfəndini eşitməyib, nabalətdi. Odur ki, sözləşib Valehi qonaq apardılar. Xəlvəti qonum-qonşuya xəbər verdilər ki, aşiq qonağımız var, gəlin. Adamlar toplandılar. Hələ mərəkə düzəlməmiş bir nəfər əhvalatı əfəndiyə çatdırdı. Qəflətən

əfəndi məclisə gəldi. Əfəndi dama girəndə hamı onun ayağına qalxdı. Duranlar əyləşdi. Əfəndi dedi, aşiq, haralısan? Valeh dedi, qarabağlıyam. Əfəndi dedi, əsli hu. Valeh dedi, izah et, əfəndi. Dedi, izahata ehtiyac yoxdur. Mən içəri girəndə hamı ayağa qalxdı, sən qalxmadın. Demək ədəbin çatmadı. Valeh dedi, yox, əfəndi. Mən istədim ayağa qalxam, döşümdəki elmi qoymadı. Dedi bu nə adamdı ki, onun ayağına qalxırsan? Əfəndi xeyli hirsləndi. Dedi, hardan gəlib hara gedirsən? Valeh dedi, kandan gəlib məkana gedirəm. Əfəndi dedi, kan nədi, məkan nədi? Valeh dedi, kan bu dünya, məkan o dünya. Əfəndi dedi, doğurdan da, sözümdə arıfsən. İndiki səfərin haradı? Valeh dedi, indiki səfərim Dəmirqapı Dərbənd, Zərniyarın meydanına. Bu sözü deyəndə hamı təəccübləndi. Əfəndi dedi, cavan oğlan, mənə bilmədiyim elm, oxumadığım kalam yoxdur. Zərniyar adı gələndə bədənim əsir. Gedib otuz doqquz adamın ölümünə bais olma. Valeh dedi, əfəndi, mən bura məsləhətə gəlməmişəm. Əfəndi dedi, onda mən səni bir yüngül imtahan edəcəm. Cavab verə bilsən, gedərsən, verə bilməsən, sazını da, atını da alacam, libasını da soyunduracam. Valeh dedi, saz almaq aşıqlıqda adətədi, at alıb, libas soyundurmaq quldurluqdu. Siz bunun hansındansız? Əfəndi daha da qəzəbləndi, başladı deyişməyə. İndi görək əfəndi nə deyir, Valeh nə cavab verir. O vaxt onlar deyib, indi də biz deyək.

Məsum əfəndi:

Kəndində laf edib şairəm deyən,
Sualımın qabağında döz indi.
Dixsinmə, çəkinmə, qısqınma, qorxma,
Al sualı, ver cavabı tez indi.

Aşiq Valeh:

Bilseydik mahalı bəndə salmışan,
Eybullu gəlməzdik bura biz indi.
Dixsinmə, qısqınmam, qorxmam,
Xəbər alsan o sualdan yüz indi.

Məsum əfəndi:

O kim idi gətirdi haraya qurban?
O kim idi doğdu bir neçə oğlan?
O kim idi əvvəl etdi nahaq qan?
Nə səbəbdən, arasında göz indi.

Aşiq Valeh:

Cəbrayıl gətirdi ülfətə qurban,
Havva ana doğdu yüz səksən oğlan,
Qabil Habili öldürdü, etdi nahaq qan,
Adəm verməmişdi ona qız indi.

Məsum əfəndi:

O kim idi rükət namazı qıldı?
Neçə il orda xidmətə daldı?
Neçə min mələyə xidmətkar oldu,
Axırında danışmadı düz indi?

Aşiq Valeh:

Mələk taus rükət namazı qıldı,
Səysən min il orda xidmətə daldı,
Səysən min mələyə xidmətkar oldu,
Oldu şeytan, danışmadı düz indi.

Məsum əfəndi:

O kimdir ki, əlləri var neçə min?
Hər əlində barmaqları neçə min?
Hər barmaqda qələm çalar neçə min?
Bunu bilən aşığa yox söz indi.

Aşiq Valeh:

Cəhənnəm maliki, əlləri yeddi min,

Hər əlində barmaqları yeddi min,
Hər barmaqda qələm çalar yeddi min,
Onu biz görməyə, görün siz indi.

Məsum əfəndi:

Məsum əfəndi, kim sahibi qüdrət?
Harda danışdı min kəlmə xəlvət?
O nəydi verdilər, de ona zinət,
Aşıqsansa, bu sözlərə döz indi.

Aşıq Valeh:

Valehəm, Məhəmməd sahibi-qüdrət,
Mehracda danışdı min kəlmə xəlvət.
Behiştə verdilər, de, eşid zinət,
Onun ərkanına quluq biz indi.

Sözlər tamama yetdi. Əfəndi dedi, doğurdan da sən kamil sənətkarmışsan. İndi Zərniyarın meydanına gedə bilərsən. Valeh dedi, əfəndi, dedim ki, mən bura məsləhətə gəlməmişəm. Sən dedin mən cavab verdim, indi də mən deyəcəm, sən cavab verəcəksən! Əfəndi dedi, ay oğlan, mənim oxumadığım kalam, bilmədiyim elmi yoxdur, sən mənə nə deyərsən? Valeh dedi, mən kimə nə demək lazım olduğunu yaxşı bilirəm, qulaq as, gör nə deyirəm.

Aldı Valeh, görək nə deyir:

Gəl əfəndim, səndən xəbər alayım,
Bir hesab var, onu istərəm səndən.
Hesab çoxdur vacəhinə yetmirəm,
Haqqın min bir adın istərəm səndən.

Əfəndi dinmədi. Valeh dedi, əfəndi, niyə cavab vermirsən? Əfəndi dedi, yüz ala qarğaya bir sapand daşı deyiblər, axırda elə söz deyəcəm hamısına əvəz olacaq.

Aldı Aşıq Valeh dübarə:

Göydən yerə enən de neçə daşdı?
Qiyətsiz satılan hansı qumaşdı?
Məğribdən məşriqə neçə ağaşdı?
Dünyanın qırağın istərəm səndən.

Söz yenə cavabsız qaldı. Aldı Valeh dübarə:

Mən Valehəm cismi-ümman içində,
Minarə yapmışam ümman içində,
Həşdər xan dənizi ümman içində,
Suyunun hesabın istərəm səndən.

Sözlər tamama yetdi. Əfəndi dedi, oğlan, məndə məlumat kitabı var, bir gedib ona baxım, gəlib cavabın verəcəm. Əfəndi o gedən getdi, hələ də gəlməyib. İş belə olanda adamlar Valehə əhsən dedilər. Aşıq Valeh lazımı qədər çaldı, çağırdı. Gecəni orda axşamladı, səhəri yoluna davam etdi. Axşamı şirvanlı Abdula xana qonaq oldu. Abdula xan ilə Valeh Şuşada Murad bəyin toyunda tanış olmuşdu. Bəli, aşıq Abdula xan ilə xeyli söhbət edəndən sonra saray əhli üçün çalib-çağıрмаğa başladı. Abdulla xanın Dilbər adlı bir bacısı var idi. Dilbər xanım öz kəninə xətayə parçadan paltar geyindirib məclisə göndərdi. Özü məndulə parçadan paltar geyib məclisə gəldi, kəninin qabağında oturdu. Valeh xətayə paltar geyəni xanım, məndulə paltar geyəni kəni hesab edib ürəyindən keçirdi ki, bu ədəbsiz kim idi gəldi xanımın qabağında oturdu. Bu sözü bilmədən eşidilən səslə dedi. Bir az keçmiş Dilbər xanım məclisi tərək etdi. Etdiyi xətadan Valehin xəbəri olmadı. Məclis qurtardı, hər kəs öz evinə getdi. Abdulla xan dedi, Aşıq Valeh, çox sağ ol, yaxşı çaldın-çağırdın. Ancaq yaxşı olmadı ki, sən mənim var-yox bir bacımı ədəbsiz adlandırdın, o da məclisi tərək etdi. Valeh təəccüblə dedi, xan sağ olsun, mən belə iş etməmişəm, siz nə danışsınız? Xan dedi, Aşıq Valeh, etməyinə etdin, ancaq nə etmək olar, keçib. Aşıq Valeh bildi ki, ürəyindən keçirdiyini dili ilə deyib.

Bəli, gecəni yatdılar, səhər çörək yeyəndə xan dedi, Aşıq Valeh, görürəm çox narahatsan. Hasarın o tərəfindəki imarət bacımınkıdır, sazını götür get bacım Dilbər xanımın könlünü al.

Valehə də bu lazım idi. Tez Dilbər xanımın imarətinə keçdi. Gördü Dilbər xanım kənizləri ilə baş açıq, sinə açıq, süfrədə çörək yeyir. Valeh salam verdi, cavab olmadı. Heç Valehə əhəmiyyət verən olmadı. Valeh sazı hərlədi sinəsinə. Aldı görək nə deyir:

Durum dolanım başına,
Aşığından küsən Dilbər.
Üzüm sürtüm əyağına,
Nə mən dinim, nə sən, Dilbər.

Dilbər xanım dinmədi, aldı dübarə:
İtirmişəm maralımı,
Bir sinəsi yaralımı,
Gündüz səbri qərarımı,
Gecə yuxum kəsən Dilbər.

Dilbər yenə dinmədi. Aldı dübarə:
Həsretin gəzər canda,
Bərabərin yox cahanda.
Bu zülm olmaz müsəlmanda,
Sən kafərsən, nə sən, Dilbər?

Dilbər yenə dinmədi. Aldı dübarə:
Valeh əvvəl bir bəyidi,
Müjganların qəddin əydi.
Nə dedim ki, sənə dəydi?
Bu mən dilbər, bu sən dilbər.

Dilbər xanım gülümsədi. Dedi, aşıq, bizim bu görünüşümüzlə elə bir söz deyə bilərsən ki, həm xoşuma gələ, həm də acığıma. Onda sənin günahından keçərəm. Valehə də bu lazım idi, aldı görək nə deyir:

Bu yer gözəllərinə nabələd oldum,
Söz dedim qurumuş, dili bükülmüş.
Xətayə görüncə eylədim xəta,
Dürlü göhər bir məndülə bükülmüş.

Səhər ikən mehman olduq bunlara,
Geyməmiş batıblar yaşıl allara,
Qızıl bazubənd lülə şümşət qollara,
Gümüş kəmərcik incə belə bükülmüş.

Dilbər xanım gülümsəyərək ala gözlərini Valehə sarı süzdü.
Aldı Valeh:

Qurban olum ala gözün şəstinə,
Süzgün baxıb girmə canın qəstinə,
Əlimi qoyum tər sinənin üstünə,
Müxəyə, darçına, hilə bükülmüş.

Dilbər xanım key kimi göründü. Aldı Valeh dübarə:
Nabələdəm ulusuna, suyuna,
Mina gərdəninə, uca boyuna.
Divanə Valehi sən al qoynuna,
Elə bil ki, bülbül gülə bükülmüş.

Dilbər xanım dik qalxdı ayağa. Dedi, aşıq, sən nə danışırısan? Valeh dedi, xanım, əhdinə vəfa et. Həm xoşuna gəldi, həm də acığına. Dilbər xanım gülümsədi. Dedi, aşıq, doğurdan da, layiqli aşıqsan. Keçdim günahından. Valeh otaqdan çıxanda gördü Abdulla xan durub otağın qabağında, özü də qaşlı-qabaqlıdır. Valeh dedi, xan, niyə belə kefsizsən? Abdulla xan dedi, Aşıq Valeh, ayıb deyilmi, sən mənim bacıma deyirsən Valehi al qoynuna? Valeh dedi, xan, mən heylə demədim? Dedim ki, divana Valehi çağır toyuna. Xanın sifəti açıldı, oturdular yedilər, doydular. Xan dedi, Aşıq Valeh, sən gedən yolun dağlarında qırx haramilər yurd salıb. Gəlib gedən

yolçuları qərət edib, özlərini də öldürürlər. Odur ki, ehtiyatlı ol. Sənə bir tufəng verəcəm. Dağlara çatanda yol ikiləşəcək. Nəbadə sol yandakı yolla gedərsən. Sağ yandakı yolla gedərsən.

Aşıq Valeh xan verən tufəngi də çiyinə salıb yoluna davam etdi. O qədər getdi, günorta Şamaxı dağlarına çatdı. Yavaş-yavaş mürgülədi, sağ əvəzinə at sol ilə getdi. Haramıbaşı baxdı ki, bir atlı yol ilə gəlir. Bir nəfəri göndərdi. Dedi, get o atlımı bura gətir. Həramı Valehə yaxınlaşdı, gördü bunun bir çiyində tufəng, bir çiyində də qara torbada iri bir şey var. Haramı elə zənn etdi ki, o torbada olan dəmir toppuzdu. Fikirləşdi ki, mən buna bir söz desəm, o toppuzu bir dəfə mənə yendisə, o dünyalıq olacam. Odur ki, heç bir söz demədən qayıtdı. Haramıbaşına dedi ki, ağa, o atlı nəhəng bir pəhlavandı, çiyində bir dəmir toppuz var, yeddi batmandan ağır. Heç o, mənə adam saymadı. Haramıbaşı hay vurdu, haramılar atlandı. Aşıq Valehi ortaya aldılar. Səşəküyə Valeh atın üstə oyandı, gördü iş-işdən keçib. Tez haramıbaşı atdan düşüb Valehə yaxınlaşdı. Dedi, ədə, haramzadə, sən kimsən ki, mənim göndərdiyim adamı saymırsan? Valeh dedi, ey nakam şiri-nər, murad üstəyəm, mənə rəhm et. Haramıbaşı rəhmə gəlmiş patcah kimi gülümsədi. Dedi, qonaq, mənim nakam olduğumu bilən yoxdu. Sən nə bildin ki, mən nakamam? (Sən demə haramıbaşının sevgilisini ildırım vurub öldürübümü. Ona görə o, təsəlli tapmaq üçün bu yola düşmüşümü). Valeh dedi, mən Valehəm, nitqimə gələn düz olar. Haramıbaşı dedi, oğlan, mən hələ bu dağlarda əlimə düşəni səlamət buraxmamışam, ancaq səni buraxacam. Bir az bizə yalvar, səni ondan sonra buraxım ki, uşaqlar şübhələnməsinlər.

Aldı Valeh, görək nə deyir:

Can alıcı pəhləvanlar, igitlər,
Öldürmə, xudaya bağışlan məni.
Mollalar mollası, mərdlər ağası,
O şiri-xudaya bağışlan məni.

Mən ki çıxdım vətənimdən güzara,
Könül həsrətdən olub səd para.
Bir qərib aşığam, yazıq, biçara,
Sahibi sevdaya bağışlan məni.

Mən Valehəm, deyim ərzi-halımı,
Qatil olub kəsmən ümid yolumu,
Tamehiniz varsa, alın malımı,
Natiqi mövlaya bağışlan məni.

Haramıbaşı dedi, bu aşıq kərəvəzin biri imiş, tufəngini alın, buraxın getsin. Bəli, Valehin tufəngini aldılar, özünü buraxdılar. Valeh həmin günü Şamaxıya çatdı. Hacı Möhsümün karvansarasında rahatlaşdı. Axşam Hacı Möhsüm Valehi öz mənzilinə dəvət etdi. Valeh gördü Hacıның yanında bir neçə tacir-tüccar var. Salam verdi, əyləşdi. Hacı dedi, aşıq, sazını al, hardan gəlib hara getdiyini de, biz də bilək.

Aldı Valeh, görək nə deyir:

Qarabağdan səfər etdim,
Mülkü-Şirvana mən gəldim.
Məcnun tək düşdüm səhraya,
Dəli divanə mən gəldim.

Daşkəsən gədiyin ötdüm,
Əcayib sehrilər etdim.
Şamaxı şəhrinə yetdim,
Sankı rövzanə mən gəldim.

Xoşdu cavanı, yaylağı,
Soyuq suyu, tər bulağı,
Bahar fəsli gələn çağı,

Əcəb xəndanə mən gəldim.

Mən valehəm Zərnியara,
Canımı saldım odlara,
Sığındım pərvərdigara,
Misli pərvanə mən gəldim.

Söz tamama yetdi. Hacı Möhsün Valehin səfər məqsədin öyrəndi. Ertəsi gün Valehi öz evində qonaq etdi. Yaxşı məclis qurdu. Valehə yaxşı köməklik etdi, Dağıstana yola saldı.

Bəli, Valeh bir neçə gün yol getdi, çatdı Samur çayına. Gördü çay qan-qan edir. Aşağı-yuxarı xeyli hərləndi, keçid tapmadı. Sazını aldı sinəsinə, görək nə deyir:

Əsriyib, əsriyib, kükrəyib axan,
Ağzı ağ köpüklü divana Samur.
Atanın, ananın bircə oğluyam,
Qıymağınan sən bu mehmana, Samur.

Qanlı-qanlı qayalardan çıxırsan,
Şaqqıldayıb dərələrdən axırsan,
Yerdən tərənəndə evlər yıxırsan,
Baxmırsan heç yaxşı-yamana, Samur.

Valeh deyər bulaqlarda gözün var,
Güclüsən sən, qüvvətli də sözün var,
Nə çox şaqqaların, nə çox izin var,
Neçəsin vermişən ziyana, Samur.

Söz tamama yetəndə bir yaşlı kişi gəldi Valehin yanına. Dedi, ay oğul, sən çalıb çağırandan sənə qulaq asıram. Görürəm nabelətsən, bu çayın keçidi xeyli aralıdadır. Çay aşağı get, keçidə çatarsan. Valeh xeyli getmiş keçidə çatdı. Gördü bir ağır sürü qoyun çayın kənarında, yanında bir heyvərə çoban. Çoban Valehi görən kimi tutdu atının yüyənindən dedi, ə, aşıq, deyirlər aşıqlar çayı qurudur, qarı əridir, daşı dilləndirir. İndi yaxşıca düşmüşən əlimə. Bu çayı qurutsan, sənə bir nazlı erkək verəcəm, qurutmasan vay halına. Üç gündü qalmışam burda, bu sürünü o taya keçirməliyəm. Valeh gördü dilbilməz əlinə düşüb, kələyə əl atmasa işi xarabdı. Odur kı, dedi, çoban, mən elə o çayı qurudan aşıqlardanam. Mən oxuyanda yuxarı baxıram, sən gərək gözlərini dikəsən çaya, mən oxuduqca çayın vəziyyətini mənə deyəsən. Bəli, çoban çənəsini söykədi çomağa, gözlərini dikdi çaya. Çay çox iti axırdı. Aldı Valeh, görək nə deyir:

Samur çayı, qəmli-qəmli axırsan,
Üzərindən nə devranlar keçibdi.
Güllü Dağıstanın seyrəngahısan,
Boran qopub, nə tufanlar keçibdi.

Nuh tufanı yatıb, sən yaranmısan,
Neçə qərinələr yola salmısan.
Süleymanlar köçüb, hələ qalmısan,
Dəyişilib, nə əyyamlar keçibdi.

Çoban dedi, çay geri qayıdır. Aldı Valeh:

Həsətə qoyma, ay çay, bizi beş günə,
Barı kəmənd atma ömrüm püşkünə,
Adı bəlli Məhəmmədin eşqinə
Valeh kimi neçə canlar keçibdi.

Söz tamama yetən kimi çobanın gözləri axdı, üzü quyulu yığıldı suya. Valeh fürsəti fota verməyib atını vurub çayı keçdi o biri taya. Çoban özünü düzəldənə qədər Valeh aralandı. Valeh getməkdə olsun, xəbəri eşidək Dərbənddən.

Zərniyar səbirsizliklə Valehin yolunu gözləyirdi. Tustaq aşıqların yaxın qohumları Dərbəndin küçələrində hərlənirdilər. Dərbəndin hökmdarı Şabəndə bəy Zərniyara elə ixtiyar verməyinə peşiman olmuşdu. Eşitmişdi ki, Qarabağdan Valeh adlı bir aşiq gələcək, işçilərində tapşırılmışdı ki, ayıq-sayıq olsunlar. Aşiq Valeh Dərbəndə gələndə Zərniyarla görüşməmiş onu Şabəndə bəyin yanına aparsınlar. Bəy onun necə aşiq olmağın yoxlaya, sonra Zərniyarın meydanına buraxa.

Bəli, Valeh gəldi çatdı Dərbəndə. Küçə ilə gedirdi, gördü hündür hasarlı, gözəl mənzərəli baxçalı bir imarət var. At üstündə imarətin həyətinə baxanda gördü həyətin baxçasında bir neçə yaraşlı qızlar şənlik edirlər. Baxdı ki, bir nəfər əndazəli qız bu qızlardan aralı fikir içində güllər arasında züm-zümə edə-edə hərlənir. Göz qənimin tanıyar. Valeh öz-özünə dedi, yaraşır, aşıqlar yağısı Zərniyar bu ola. Aşığa söz demək adətədi, gəl buna bir neçə söz de. Zərniyar olsa, özün nişan verəcək, olmaz, çıxıb gedərəm. Aldı Valeh, görək nə deyir.

Geşdə çıxan ay vəfalı nazənin,
Geşd eləyib nə havalı gəzirsən?
Neçə aşıqları bəndə salmışan,
Götürübsən muz babalı gəzirsən.

Valeh söz deyəndə bütün qızlar Zərniyarın yanına toplandılar. Zərniyar dedi, ay əcəli yetişmiş yazıq, salam verdin, cavab gözlə. Tez Zərniyara sazın verdilər. Valeh bildi ki, bu Zərniyardı, ancaq Zərniyar Valehin kim olduğunu bilmirdi. Aldı Zərniyar, görək nə cavab verdi:

Bahar əyyamıdır, işrət çağıdır,
Geşd eləyib öz baxçamı gəzirəm.
Otuz doqquz aşiq bəndə salmışam,
Gen açmışam mən meydanı, gəzirəm.

Aldı Valeh:

Bu dünya dediyin bir bivəfadır,
Ona ilac yənə sövqü-səfadır.
Yarsız gəzmək sənə xeyli cəfadır,
Eyləyibsən nə xiyalı gəzirsən?

Aldı Zərniyar:

Xaliqi ləmyəzəl, vahidi yektay,
Veribdir qüdrətdən mənə kamal pay.
Gəlməz bu əsrdə mənə aşiq tay,
Tamam İrani, ol Turanı gəzirəm.

Aldı Valeh:

Valeh kimi gəzmə ahı-zarınan,
Göhəri sərf eylə xiridarınan.
Sən də qovuş bir münasib yarınan,
Bülbül kimi nə sevdalı gəzirsən?

Valeh adı çəkildəndə Zərniyar diqqətlə Valehə nəzər saldı. Aldı görək nə deyir:

Gör necə boynuna salıram kəmənd,
Sərindən tikdirrəm minarə-pülənd⁴,
Adım Zərniyardı, məkanım Dərbənd,
Valeh kimi nocavanı gəzirəm.

Söz tamama yetişdi. Valeh hayata daxil olmaq üçün darvazaya yaxınlaşdı. Zərniyar cəlladı əvəz eliyən iki nəfər kəviz göndərdi ki, Valeh həyəte girmək istəsə, ona bir-iki yüngül zərbə vurun, bəlkə gözü qorxa. Valeh atdan düşüb qapıya yaxınlaşmaq istəyəndə kəvizlər sınımaz ağaqla Valehi budadılar. Elə ki, Valeh özünü onların əlindən qurtardı, nə edəcəyini bilmədi. Bu yerdə iki nəfər yasovul Valehin yanına gəldi. Dedilər, aşiq, adın nədir? Valeh dinmədi. Bir də xəbər aldılar, aşiq, adın nədir? Valeh dedi, adımlı deməyəcəm. Dedilər, niyə? Dedi, adımlı deyəndə mənə döyüllər. Yasovullar dedilər, Allaha and olsun sənə, heç nə etmərik, adımlı de.

⁴ Pülənd – uca

Dedi, adım Aşıq Valehdir. – “Nə, Aşıq Valeh”, – deyə təəccübləndilər. Valeh dedi, sözünüzün üstə durun, and içmisiniz. Yasovullar dedi, ay aşiq, səni Dərbəndin hakimi Şabəndə bəy gözləyir. Bəy eşidib ki, Dərbəndə Aşıq Valeh adlı bir aşiq gələcək, neçə gündü şəhərə gözətçi qoyub, səni onun yanına apar. İndi bizimlə gedərsən Şabəndə bəyin yanına.

Bəli, Aşıq Valehi apardılar Şabəndə bəyin huzuruna. Bəy Valehi çox gözəl qəbul etdi, otağına apardı. Gördü Valeh kefsizdi. Səbəbini xəbər aldı. Valeh Zərniyarın kənzilərinin qaba hərəkətin bəyə dedi. Bəy Zərniyarı çağırırdı, kənzilərin belə hərəkətinin səbəbini xəbər aldı. Zərniyar güldü. – “Bizim qızlar Valehlə Dağıstan zarafatı ediblər”, – deyib öz imarətinə qayıtdı.

Gecə Şabəndə bəy Valeh ilə söhbət edirdi. Bu yandan Zərniyar Pəri adlı kənizi ilə Şabəndə bəyin həyatına gəldi, evə yaxın dayandılar ki, Şabəndə bəy ilə Aşıq Valehin nə danışdıqlarını eşidələr. Onlar qapıya gələn kimi, Valeh söhbətin kəsdi, sazını götürdü, aldı görək nə deyir:

Bu gələn bir cüt gözəlin,
Yolunda qoymuşam səri.
Biri əcəb səvalıdır,
Birisinin adı Pəri.

Biri dağların qarıdı,
Biri baxçalar barıdı,
Güllü dünyanın varıdı,
Lərzəyə salıb sərsəri.

Valeh sevdi Zərniyarı,
Olar onun xidmətkarı,
Atsa üzündən uqabı,
Mat eylər Şəmsi-Qəməri.

Söz tamama yetdi. Pəri dedi, Zərniyar, Aşıq Valeh bizim bura gəlməyimizi bildi, bu sözləri ona görə oxudu. Zərniyar dedi, ay Pəri, Valeh münəccim deyil, bizim bura gəldiyimizi nə bilir, – deyib sağ ayağını daşın üstünə qoydu.

Valeh:

İki günəş, o zülmətdən şəms olub.
Yayılib aləmə, üzün bürümüş.
Hər ikisi bir-birindən səfalı
Yayılib aləmə, üzün bürümüş.

Həsreti qəlbimdə ləkə bağlamış,
Çərpayı sinədə ləkə bağlamış,
Pünhan namə yazıb ləkə bağlamış,
Yayılib aləmə, üzün bürümüş.

Valeh dərd əlindən Buraqı minmiş,
Seyraqub arada buraqı minmiş,
Qədəm qədəm üstə buraqı minmiş,
Yayılib aləmə, üzün bürümüş.

Söz tamama yetdi. Zərniyar dedi, Pəri, gedək, Valeh tilsimli aşiqdir. İş çətinə düşəcək. Bu tərəfdən Valeh əyləşdi. Şabəndə bəy soruşdu, Aşıq Valeh, nəyə görə sən bizim söhbətimizi yarımçıq qoyub sazı götürdün? Valeh dedi, bəy, Zərniyar qapıya gəlmişdi, bizi dinləyirdi. Şabəndə bəy qapıçıyı çağırırdı, xəbər aldı ki, bura kim gəlmişdi? Qapıçı dedi, ağa, özünüz buyurmusunuz ki, Zərniyar nə vaxt mənim qəbuluma gəlsə, mane olmayın. Zərniyar bir nəfər kənizi ilə gəlmişdi, qayıtdı getdi. Şabəndə bəy Valehə diqqətlə baxdı, dedi, Aşıq Valeh, doğurdan da, valehedicisən.

Səhəri gün Şabəndə bəyin əmri ilə hər tərəfə car çəkildi, xəbər verildi ki, axırıncı aşiq ilə Zərniyarın dəyişməsidir. Ya qırx aşığın boynu vurulacaq, ya da aşıqlar azad olacaq, ya da

Zərniyar ərə gedəcək. Bu xəbəri ətraf kəndlərə də çatdırdılar. Günortaya qədər Dərbəndin böyük meydanına dəstə-dəstə adamlar toplandılar. Günorta Şabəndə bəy divanxana işçiləri ilə Aşıq Valehi deyiş meydanına gətirdilər. Bu tərəfdən Zərniyar xanım öz adamları ilə otuz doqquz tustaq aşıqları həmin meydana gətirdi. Boyunlarında kəmənd, ayaqları qandallı hamısı biri-birinə çələkli. Bəli, elə ki meydan quruldu, şərtnamə təzədən yazıldı. Şərtnamə belə oldu, əgər Aşıq Valeh deyişmədə Zərniyara üstün gələ bilməsə, qırx aşıq həmin meydanda qətlə yetiriləcək. Elə ki, Aşıq Valeh Zərniyara üstün gəldi, onda həmin meydanda Zərniyarın kəbini Valehə kəsiləcək. Valeh Zərniyarı Qarabağa gətirsə, onda Zərniyarın variyətinin beşdən biri Zərniyara, qalanı isə Zərniyarın yaxın qohumlarına çatacaq.

Bəli, şərtnamə imzalandı, təsdiq edildi. Zərniyarnan Aşıq Valeh girdilər deyiş meydanına. Görək Zərniyar nə deyir, Valeh nə cavab verir. O vaxtı onlar deyib, indi də biz deyək:

Zərniyar xanım:

Qarabağdan dov eyləyib gəlmisən,
Yer üzündə mən İsayam, sən nəsən?
Öz əlinlə yaxşı yıxdın evini,
Haqdan gələn bir bəlayam, sən nəsən?

Aşıq Valeh:

Ay nazənin, şagirdlərin ustadı,
Hamı bilir mən yektayam, sən nəsən?
Dərsimi almışam kamil ustaddan,
Eşq içində dolu payam, sən nəsən?

Zərniyar xanım:

Çoxların salmışam xaki-turaba,
Sualımdan aciz qalıb cavaba,
Səni də pay göndərəcəm hesaba (torpağa),
Bu əyyamda mən dəryayam, sən nəsən?

Aşıq Valeh:

Çox sənin kimilərin al eylərəm mən,
Aparıb özümə mal eylərəm mən.
Dəryanın üzündə yol eylərəm nən.
Mərifətdə mən Musayam, sən nəsən?

Zərniyar xanım:

Zərniyaram, səni çəkərəm dara,
Başından tikdirrəm kəllə minara.
Bir kəsin varmı edə dərdinə çara,
Haqdan gələn bir sevdayam, sən nəsən?

Aşıq Valeh:

Ustadım Səməddir, sakini-Abdal,
Əgər üzün görsən, olar dilin lal.
Valehəm, Hafizə vermərəm macal,
Mən ona garraham, hələ sən nəsən?

Sözlər tamama yetdi. Hər tərəfdən əhsən sədası eşidildi. Zərniyar kədərli, qəzəbli halda aldı dübarə görək nə dedi:

Bizdən salam olsun Aşıq Valehə,
Əgər aşıqsansa, gəl eyliyək cəng.
Görək kim kimə verir zəvalı,
Kim kimin əlində mat olur diltəng.

Aşıq Valeh:

Al cavabın deyim, Zərniyar xanım,
Mənəm aşıqlarda bir kiranı səng.
Zərrəcə yerimdən tərpedə bilməz,
Yığılsa Rum, Qeysər, ta Hindi-Firəng.

Zərniyar xanım:

Əcal gətiribdi səni bu girə,
Sənin də gərdənin keçər zəncirə.
Üç gündən bir çörək verərəm cirə,
Yanar əhvalına dəryada nəhəng.

Aşıq Valeh:

Aşıq olan özün sənə bab etməz,
Sədamı eşidən gecə xab etməz.
Dəmir zəncir eşq oduna tab etməz,
Gəl mənə bağlama top ilə tufəng.

Zərniyar xanım:

Qoymaram yetəsən səni yarına,
Bir təpigim dəyər bürcü barına,
Bir zərbə gələrəm rüzügarına,
Aşıq sərdarıyam, mənənd-pişəng⁵.

Aşıq Valeh:

Qurban olum qoynundakı narına,
Zərb ilə danışma, danış miyana.
Kəllə görək bu meydanda dayana,
Aslan davasına tab etməz pələng.

Zərniyar xanım:

Meydanə gətirib səni də əcal,
Çəkərsən əlimdən cəng ilə cədal.
Zərniyaram, sabah meydanıma gəl,
Bu bir sözdü sənə eylədim irəng.

Aşıq Valeh:

Qurban olum sən tək nazlı ceyrana,
Sən bir zənən, mən durmuşam mərdana.
Valehəm, sinəmə qoydum nişana,
Yüz kamandar atsın, min tiri xətləng⁶.

Sözlər tamama yetdi, deyişmənin ardı səhərə qaldı. Tustağ aşıqlar haray saldılar ki, Aşıq Valeh, deyişməni səhərə qoyma, Zərniyar nəsə bir tilsim qurduracaq səni karıxdıra. Valeh dedi, nərəhat olman, qoyun nə bilir işlətsin.

Bəli, açıldı səhər, yenə həmin ki meydan quruldu, yenə də Zərniyar qabağa düşdü. Aldı görək nə deyir, Valeh nə cavab verir.

Zərniyar xanım:

O necə şəhərdir, ay Aşıq Valeh,
On iki bazarı, əlli iki küçəsi, üç xocası var?
Üç yüz altmış beş onun içindədir,
Altı min iki yüz iyirmi iki həm xocası var.

Aşıq Valeh:

O şəhər bir ildir, Zərniyar xanım,
On iki ayı, əlli iki həftəsi, üç bayramı var.
Üç yüz altmış beş gün hesabıdır
Altı min iki yüz iyirmi iki rükət namazı var.

Zərniyar xanım:

O necə aləmdi on beş çırağı,
Doqquz bağbanı var, on iki bağı?
Mütəssil pərgarda on beş otağı,

⁵ Mənəndi-pişəng – fişəng kimi

⁶ Tiri xətləng – ox

Ona qərar qoyanın nə xilas var?

Aşıq Valeh:

İsulu din Firudin on beş hesabı,
Doqquz yol oğlu, on iki imamı,
Mütəssil pərgarda cənnəti damı,
Möminün cənnətdə çox xilas var.

Zərniyar xanım:

Altı min altı yüz altmış altı hacı,
On dörd pəhlavanı var, çox xəracı.
Səkkiz min yeddi yüz altmış kərpici
Onu yalnız yapanın nə binası var?

Aşıq Valeh:

Altı min altı yüz altmış altı ayədi ayət,
On dörd sində onda tapır hidayət.
Səkkiz min yeddi yüz altmış bir ildə saat,
Onu yalnız yapanın bir binası var.

Zərniyar xanım:

Altı min iki yüz iyirmi iki yarın tükəni
De neçə mənzildir onun məkanı?
Neçə pəhlavandır, yoxlayın onu,
Söylə bu sözlərin nə mənası var?

Aşıq Valeh:

Altı min iki yüz iyirmi iki namazdı bir il,
On yeddi rükəti bir gündədir bil.
Yeddi əzan yerə deyir mütəssil,
Dediyin sözlərin bu mənası var.

Zərniyar xanım:

Yüz on dörd otuza eylərəm şükür,
Yüz bir dərviş orda oxuyur zikir,
Zərniyar aləmdə çəkərmə fikir
Şəriəl Mürtəza tək ağası var.

Aşıq Valeh:

Yüz on dörd otuzdu sureyi Quran,
Yüz bir təsbehdür, həm zikri-sübhan,
Valehə köməkdir o şahı Mərdan,
Bu meydanda güclü müdaası var.

Sözlər tamama yetdi. Zərniyar çox kədərli vəziyyətdə aldı dübarə görək nə deyir:

Zərniyar xanım:

Səndən xəbər alım, ay Aşıq Valeh,
Əvvəl nə şey xəlq elədi sübhanı?
Neçə şeyda ondan oldu aşıkar,
Yaratdı sifəti, namı nişanı?

Aşıq Valeh:

Al cavabın deyim, Zərniyar xanım,
Əvvəl bir dür xəlq eylədi sübhanı.
Cəmi aləm ondan oldu aşıkar,
Yaratdı sifəti, namı nişanı.

Zərniyar xanım:

Deynən görüm nədir yerin əsası?
Nə üstündə qərar tapıb durası?
Neçə il yol yerlə göyün arası?

Nədən yaratdılar həfdi asimanı?

Aşıq Valeh:

Bil ki, bir balıxdır yerin əsası,
Kaf⁷ üstündə qərar tapıb durası.
Səysən min il yol yerlə göyün arası,
Nurdan xəlv etdilər həfdi asimanı.

Zərniyar xanım:

O kim idi, kimdən xof etdi, qaşdı?
Neçə il orda xaba uğraşdı?
O kim idi, onlar ilə qarışdı?
Adları nə idi, ismi bəyanı?

Aşıq Valeh:

Dağyanus Allahdan xof etdi, qaşdı,
Səysən min il orda xaba uğraşdı.
Qəmər idi, onlar ilə qarışdı
Adları Kəlb idi, ismi bəyanı.

Zərniyar xanım:

Zərniyaram, bilmək olmaz sanını,
O kim idi yumadılar qanını?
O kimdi alacaq özü öz canını?
O kim idi öldü-dirildi canı?

Aşıq Valeh:

Valeh, ulduzun bilmək olmaz sanını,
Şəhidlərin yumadılar qanını.
Əzrail alacaq özü öz canını,
O Cərcuzdu, öldü-dirildi canı.

Sözlər tamama yetdi. Zərniyar başı aşağı getdi, sazını divana təhfil verdi. Dedi, Aşıq Valeh, mən təslim. İndi mənim də, tustağ aşıqların da külli-ixtiyarı səndədir. Valeh dedi, Zərniyar xanım, nə oldı ki? Sən dedin, mən də cavab verdim. İndi də mən deyəcəm, sən cavab ver! Zərniyar dedi, Aşıq Valeh, nə lazımsa mən dedim, sən də cavab verdin, artıq söz nəyə gərəkdir? Valeh dedi, Zərniyar xanım, sənin dediyin sözlərdən demədiyən sözlər yüz dəfə çoxdur. Mən sənə demədiyən sözlərdən bir neçəsini deyəcəm. Aldı görək nə deyir:

Aşıq Valeh:

Səndən xəbər alım, Zərniyar xanım,
Əvvəlki mətləbin, kamın neçədi?
Nə ilə kamilsən, nə ilə naqis,
Mürdə, zində⁸ sərəncamın neçədi?

Zərniyar xanım:

Al cavabın deyim, ay Aşıq Valeh,
Əvvəlki mətləbim, kamım ikidir.
Ədəbli kamildir, ədəbsiz naqis,
Mürdə, zində sərəncamım ikidir.

Aşıq Valeh:

O nədir ki, batilində nazirdi?
O nədir ki, vücudunda hazırdı?
O nədir ki, şər ruzində zahirdi?
Bundan artıq dolu camın neçədir?

Zərniyar xanım:

O tanrıdı, batilində nazirdi.

⁷ Kaf – öküz

⁸ Mürdə, zində – ölü, diri

O uşaqdı, vücudumda hazırıdı.
Dörd kitabı şəbi-zildə zahirdi,
Bundan artıq dolu camım ikidir.

Aşiq Valeh:

Mən Valehəm, bu hesabı neynəyim,
Bir əliflə bir dal neynər, söyləyin?
Tökün kitabları, hesab eyləyin,
O nədir ki, demək olmaz ikidir?

Axır bəndi Zərniyar aç a bilmədi. Meydandan səs-küy ucaldı. İşi belə görə Valeh axır bəndi özü açdı.

Aşiq olan sözün açıq söyləyər,
Yüz min naşı bir kamilə neynəyər.
Bir əliflə bir dal min bir eyləyər,
Ad yeyəsi demək olmaz ikidi.

Söz tamama yetdi. Aşiq Valeh Zərniyarla birlikdə tustaş aşıqları da yoxlamaq üçün aldı görək nə deyir.

Eşitsin aşıqlar, desin Zərniyar,
Məhəbbət bəhrinə çay hardan gəlir?
O səkkiz min aləm harda birləşir,
Xilqətin bəhrinə pay hardan gəlir?

Cavab olmadı. Aldı Valeh dübarə:

Həfdi həşdi, se çaharın cəmin de!
Gizli qalan bir hesabın kəmin de!
Mürsəl nəbilərin keçmiş dəmin de!
İl kimnən cəmlənir, ay hardan gəlir?

Valehə dərş verir Kərəmin kəni
Ərəs aləminin kimdi soltanı?
Hardadı varlığın sirri pünhanı?
Bahar nədən doğur, yay hardan gəlir?

Söz tamama yetdi, sözlər cavabsız qaldı. Şabəndə bəy əyağa qalxdı, dedi, Aşiq Valeh, kifayətədi, sənə alqışlar olsun. Əlavə dedi, Şıx Şabanın şərtnaməyə əsasən bizim Zərniyar xanımın kəbinin bu meydanda xalqın qarşısında Qarabağlı Aşiq Valehə kəsməyini məsləhət bilirəm. İş belə olanda Zərniyar öz-özünə dedi, kor bəxtim məni nə günə qoydu. Adlı-sanlı igit oğlanları bəyənmiyəm canım, bir aşığın qulu oldu. Hər halda mən Valehin əsil arvadına qul olmalıyam. Belə xəyal Zərniyarı həzin-həzin ağılatdı. Zərniyar xanımı ağılar görə Valeh sazını aldı sinəsinə, görək nə deyir:

Xumar gözə yaraşmayır,
Bəsti, Zərniyar, ağılama.
Xəbər verib hər tərəfə
Çəkdirmisən car, ağılama.
Özün mənə namə yazıb
Etmisən ilqar, ağılama.
Səni ovlayan tərlandı
Hesab edib sar, ağılama.
Öz əhdinə çatmaq üçün
Qurdur mənə dar, ağılama.

Aşıqlarda mürvət olar,
Dar qurub divan eyləmöz.
Beş günlük şöhrət üçün
Evlər yıxıb qan eyləmöz.

Qəzəblənmiş hökmüdarlar
Bil belə fərman eyləmöz.
Bu kimsəsiz aşıqları
Qəmlərə büryan eyləmöz.
Asumana pülənd olub
Bu qəm-qüssə, zar, ağlama.

Bil mən sənin uğrunda,
Neçə borandan keçmişəm,
Neçə-neçə daşqın çaydan,
Neçə tufandan keçmişəm.
Neçə arzu, neçə dilək,
Neçə gümandan keçmişəm.
Ömrümə qəsd eyləyib,
Bu şirin candan keçmişəm.
Gəl qiymət ver bu zəhmətə,
Sevimli nigar, ağlama.

Bu gün şadlıq məqamıdı,
Əl ver ələ, əl sevinsin.
Talant qəlbə coşa gəlsin,
Ürək gülsün, dil sevinsin.
Xəbər çatsın Qarabağa,
Bayram etsin, el sevinsin.
Aşıq Valeh kama çatsın,
Sazındakı tel sevinsin.
İxtiyarım varımı bu gün,
Deyəm sənə, yar, ağlama.

Söz tamama yetdi. Eşidənlər Valehə əhsən dedilər. Zərniyar gülər üzlə Valehə yaxınlaşdı, dedi, Aşıq Valeh, əlini ver əlimə, ölüncə mən səninem, sən də mənim. İş belə olanda Şıx Şaban kəbini kəsdi, hər ikisinə xeyir-dua verdi. Aşıq Valeh tustaq aşıqları azad etdi. Şagirdi Səməd dedi, ay usta, qul xatasız olmaz, keç mənim günahımdan. Məni hüzurundan qovma. Valeh dedi, Səməd Qarabağacan bir yerdə gedəcəyik, sonrasına baxarıq.

Şabəndə bəy dedi, Aşıq Valeh, Zərniyar xanım sənə layıqdır, hər ikinizə xoş gün arzulayıram. İndi Zərniyarla get. Məndən olsa, toyunu Dərbənddə edərdik. Valeh dedi, bəy, bağışla, bu mümkün deyil. Ona görə ki, bütün Qarabağ xalqının gözü yoldadır, məni gözləyir. Şabəndə bəy dedi, yaxşı, razıyam, ancaq Qarabağa səfər edəndə bir gün qabaq mənə məlumat ver.

Bəli, mərəkə bitdi, Aşıq Valeh Zərniyarla gəldi imarətin qapısında dayandılar. Zərniyar dedi, Aşıq Valeh, indiyənə kimi bu imarət mənim idi, indi oldu sənin. Daxil oldular saraya. Söhbətlər biri-birinə zəncirləndi. Yedilər, içdilər, dincəldilər. Səhər Aşıq Valeh durdu baxdı ki, Zərniyar cahı-cəlal ilə, yəni köyəncək baxçada seyr edir. Tez sazını aldı əlinə, getdi. Zərniyara çatanda aldı görək nə deyir.

Səhər-səhər xiyabanlar içində,
Sənin kimi nazlı yarı görəsən.
Hey baxasan qamətinə, boyuna,
Sinəşində qoşa narı görəsən.

Söhbət üçün çəkiləsən pünhana,
Fikir təmiz ola, ürək mərdana.
Deyəsən, güləsən mehriban yana,
Xəyalında düz ilqarı görəsən.

Gül borana düşər öz putağında,
Qızıl parlağ olmaz öz yatağında.
Valeh, Qarabağda, öz otağında,
Ömür boyu Zərniyarı görəsən.

Söz tamama yetdi. Zərniyar dedi, Valehcan, sözlərindən aydın olur ki, vətənə getmək istəyirsən. O sənin öz ixtiyarındadı, nə vaxt desən mən hazırım. Valehə də bu lazım idi. Həmin günü Şabəndə bəyə məlumat verdi ki, səhər yola düşmək istəyir. Şabəndə bəy bir keçava düzəltirdi, Dərbəndin sayseçmə ixtiyarından qırx nəfəri huzuruna dəvət etdi. Tapşırırdı ki, Aşıq Valeh və Zərniyar xanımı səlamət öz vətənlərinə aparsınlar. Səhəri gün kərvan yola başladı. Dəbdəbə ilə Qarabağa çatdılar. Valeh şagirdi Səmədi muştuluğa göndərdi. Səməd Abdal-Gülablı kəndinə çatdı. Xəbər elədi, Heydar bəy bir böyük dəstə atlı ilə Valehgili qarşıladı. Həmin gün Valehin qapısına gətirilən qurban, mal və qoyunun sayı həddin aşdı. Dərbəndli qonaqları yola salandan üç gün sonra Aşıq Valehin toyu başlandı. Aşıq Valeh həm Zərniyarı, həm də Sənəmi özünə aylə etdi. Bir aşıq gəldi Valehin toyunun duvaqqapmasında bu sözləri söylədi.

Gəl ey sazım, tərif deyək,
Yaraşır dastan cahana.
Gərmişinə heyran qalıb,
Kim olub mehman cahana.
İbtidadan bivəfadır,
Bağlaman peyman cahana?
Bir gün gülər, beş gün ağlar,
Kim olsa soltan cahana.
Əbədilik sahib olub,
Kim verib fərman cahana?

Adəm ata, Havva ana,
Gəldi cahana, getdimi?
Nuh kimi bir nəbini,
Saldı tufana, getdimi?
Yunis Əzizi Zəkəriya
Düşdü borana, getdimi?
İbrahimi, həm Musanı,
Saldı gumana, getdimi?
Növbə ilə gəlib-gedib,
Gör neçə insan cahana.

O Firdosi, Əbilqasım,
Gör neçə il qələm çaldı.
Nizami də şairlikdə,
Həqiqətin tacın aldı.
Abdurrəhman Cami yazdı,
Yusif zillətə saldı.
Nəsimi, həm Xəyyam Sədi
Ömür boyu fikrə daldı.
Şair olub dastan deyib,
Neçə göhərkan cahana.

Rüstəm Zal da atlananda,
Vuruşmağa ər gəzirdi.
O bezanalı İsbəndiyar,
Bir nər oğlu nə gəzirdi.

Müşgülgüşa şahi-mərdan
Hər nə var yek sər gəzirdi.
Diz çöküb, təslim olub,
Neçə pəhlavan cahana.

İsgəndəri Zilqərinə,
Neçə il devran elədi.
Neçə yurdu talan etdi,
Ölkələr viran elədi.
Nadir, Çingiz, Timurləng
Hər yana fərman elədi.
Cəmşid, Qacar, Əfrasiyab,
Könülləri al-qan elədi.
Heç sahib ola bilmədi
Təxti Süleyman cahana.

Usta Səməd, Faiz Cəfər
Sənətində ad eylədi.
Aşıq Valeh, Aşıq Qənbər,
Könülləri şad eylədi.
Xəstə Qasım, Şair Abbas
Ömür boyu dad eylədi.
Ələsgərlə Molla Cümə
Şeirdə fəryad eylədi.
Xaspolad saz götürüb
Söyləyib dastan cahana.